



Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde tarımın durumu (1991-2016 yılları)

Hazar Hüseyinov*
ORCID: 0000-0002-7874-4654

Öz

Bu ve ya diğer makaleler gibi, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde 1991-2016 yıllarında tarımın durumu konusu da bilimsel ilgi çekiyor. Makalede Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde tarımın durumu incelenmiştir. Her zaman olduğu gibi, 1991-2016 yıllarında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde tarımın gelişimi kendine has özellikleri ile farklanır. Kaydedilen yıllarda ülkenin ekonomik gelişmesinde önemli bir rol oynayan tarım ekonomik gelişme kanunlarına dayanır. Ülkenin ekonomisinin gittikçe geliştirilmesi, bu gelişmede uygunsuzluklara yol verilmemesi, sanayi ile beraber tarımın hızlı kalkınması, tarım ürünleri üretiminin yükseldilmesi, yiyecek bolluğunun oluşturulması, denli-pahlalı bitkilerin ve hayvancılık ürünlerinin her geçen gün artması, nüfusun güvenli tarım ürünlerine olan ihtiyacın sağlanması en gerekli konulardandır. aydedilen yıllarda Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde tarımın maddi teknik tabanın güçlendirilmesi, mekanikleştirilmesi, toprakların suya olan ihtiyacının karşılanması vs. alanında önemli çalışmaların yapılması işte Haydar Aliyev'in hizmetleri sayesinde gerçekleşmiştir.

Anahtar kelimeler: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, tarım, maddi teknik taban, toprak örtüsü, iklim koşulları.

Gönderme Tarihi: 03/08/2021

Kabul Tarihi:20/11/2021

* *Doc.Dr., Nahçıvan Devlet Üniversitesi, Tarih Filoloji Fakültesi, Azerbaycan Tarihi Bölümü - Nahçıvan-Azerbaycan, xezerhuseynov@gmail.com*

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Hüseyinov, Hazar. 'Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde tarımın durumu (1991-2016 yılları).' *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8-4, 2021, ss.1935-1960.

The stiuation of agriculture in the Nakhchivan Autonomous Respublic (1991-2016s)

Khazar Huseynov*
ORCID: 0000-0002-7874-4654

Abstract

The topic about the situation of the agriculture in Nakhchivan Autonomous Republic in 1991-2016s-also creates the scientific interest as other articles. The situation of the agriculture in Nakhchivan Autonomous Republic is researched in the article.Like all the times, also in the 1991-2016 years the development of the agriculture in Nakhchivan Autonomous Republic is differed by its own characteristics. At the mentioned years the agriculture which plays specific role in the economic development of the country based on the economic development laws.Developing of the country economy, avoiding discrepancies in this development, quick development of the agriculture together with industry, increasing of the agricultural products, creating an abundance of food, increasing of legumes and livestock products day by day, the provision of the population with safe agricultural products-were on of the most important issues. n the researched years, strengthening and mechanization of the material-technical base of agriculture and making more important works on in the field of land reclamation in Nakhchivan Autonomous Republic happened by Heydar Aliyev's cares.

Keywords: Nakhchivan Autonomous Republic, agrarian area, material-technical base, land cover, climate condition.

Received Date: 03/08/2021

Accepted Date: 20/11/2021

*Associate professor, *Nakhchivan State University, The History Faculty, Chair of Azerbaijan History,Nakhchivan-Azerbaijan, xezerhuseynov@gmail.com*

You can refer to this article as follows:

Hüseynov, Hazar. ‘‘Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde tarımın durumu (1991-2016 yılları).’’*Academic Journal of History and Idea*, 8-4, 2021, pp.1935-1960.

Состояние сельского хозяйства в Нахчыванской Автономной Республике (1991-2016 годы)

Гусейнов Хазар*
ORCID: 0000-0002-7874-4654

Резюме

Как эти и другие статьи, тема состояния сельского хозяйства в Нахчыванской Автономной Республике тоже создает олицетворяет собой определенный научный интерес. В статье исследуется состояние сельского хозяйства в Нахчыванской Автономной Республике. Как и во все времена, в 1991-2016 годы развитие сельского хозяйства в Нахчыванской Автономной Республике отличается своими характеристиками. В упомянутом временном промежутке сельское хозяйство, которое играет свою роль в экономическом развитии страны, основывается на законы экономического развития. Постепенно развиваясь из экономики страны, избегание расхождений в этом развитии, ускоренное развитие сельского хозяйства вместе с промышленностью, увеличение сельскохозяйственного производства, создание изобилия продуктов питания, повышение изо дня в день производства бобовых и продуктов животноводства, обеспечение населения безопасными сельскохозяйственными продуктами считается одним из наиболее важных вопросов. В исследуемых годах в Нахчыванской Автономной Республике проведение работ по укреплению материально-технической базы аграрной отрасли, повышению его уровня механизации связано с заслугами Гейдара Алиева.

Ключевые слова: Нахчыванская Автономная Республика, аграрная область, материально-техническая база, почвенный покров, климатические условия.

Получено: 03/08/2021

Принято: 20/11/2021

*доц.док., Нахчыванский Государственный Университет, историй филологический факультет, кафедра Азербайджанской истории – Нахичеван, Азербайджан, hezehuseynov@gmail.com

Ссылка на статью:

Hüseynov, Nazar. "Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde tarımın durumu (1991-2016 yılları)." *академическая история и мысль*, 8-4, 2021, сс.1935-1960.

Giriş

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde tarımın başarılı gelişimi Azerbaycan halkının milli lideri, Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin mimarı ve kurucusu, seçkin devlet adamı Haydar Aliyev'in adı ile bağlıdır.

Bilindiği gibi 1991 yılı 18 Ekimde Azerbaycan bağımsızlık elde ettiğinde ülkede toplumsal yaşamın tüm alanlarında reform önemli ve gerekli bir sorun olarak öne sürülmüştür. Bunun temel sebebi olarak uzun yıllar boyunca kurulmuş ittifakdahili sabit üretim-ekonomik ilişkilerinin dağılması, devletin yeni ortamda, özellikle de tarım öngörülen düzenleme fonksiyonlarını uygun şekilde yerine getirebilmemesi, keskin sosyal-siyasi krizler, ülkemizin bir sra önemli tarım bölgelerinin düşman işgaline maruz kalması, ülke genelinde çok alanda ekonomik ilişkilerin kırılması vb. gösterilebilir. Sonuçta tarımsal alanda üretim keskin aşağı düşmüş, bir takım Tarım alanları yıkılmış, tarım ürünleri iç piyasada düşük seviyeye düşmüştür.¹

Böyle gergin dönemde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni derin ekonomik krizden çıkarmak için dahi bir devlet adamı Haydar Aliyev'e ihtiyaç vardı. Milli lider Haydar Aliyev'in Azerbaycan'a, özellikle Nahçıvan'a dönüşü abluka altında yaşayan, Azerbaycan'ın diğer bölgelerinden izole edilen Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yönden gelişmesine güçlü etki göstermişti.

1992 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclis Başkanı görevini sürdüren ulu önder Haydar Aliyev'in girişimi ile özerk cumhuriyetin Culfa ilçesinde ilk kez sosyal çiftlikte reforme başlamış ve yeni özel işletme kurumları oluşturuldu. 1992 yılı Nisan ayının 6'sında "Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde zararlı çalışan kolhoz ve sovhozların özelleştirilmesi hakkında" kanun kabul edildi.

Bu yasa bir kez daha göstermektedir ki, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti henüz 90'lı yıllarda genel olarak Azerbaycan'da uygulanmaya başlayan ekonomik reformların beşiğidir. Onun fikir yönlerinin belirlenmesinde önemli bir yer tutar.

Muhtar ülkede tarımı geliştirmek için seçkin devlet adamı Haydar Aliyev'in doğrudan yönetimi ve katılımı ile hazırlanan geniş ve kapsamlı tartışılan, "Tarım reformun esasları

¹ Ağarza Rüstemov-Dilsuz Kasımov, *Tarım alanının gelişiminin bölgesel sorunları (Ders malzemesi)*, Avrupa, Bakü 013, s.10.

hakkında" ve "Sovhoz ve kolhozların reformu" (1995), "Toprak reformu" (1996), "Kiralama hizmeti hakkında", "Toprak icraiyyesi hakkında", "Toprak tabanı hakkında" ve şair yasaların çok büyük önemi olmuştur.

Tarım reform ulu önder Haydar Aliyev'in uyguladığı örgütü, siyasi ve diğer tedbirler kısa sürede meyvesini verdi, tarım alanda dönüş oluştu.

2016 yılında ülkemiz, devlet bağımsızlığının 25 yıldönümünü kutladı. Kısa sürede Azerbaycan ve onun ayrılmaz parçası Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti gelişme ve ilerleme kaydetmiştir.

1-Toprak

Bağımsızlık döneminde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde tarım maddi teknik tabanının geliştirilmesi ve güçlendirilmesi, genel ve emtia ürünlerinin artırılması, nüfusun gıda ürünleri ile temin olunması, onun tarım makineleri ve aletleri, enerji, mineral gübre, tarım uzmanları vb. ile sağlanması dikkat merkezinde olmuştur.

Özerk cumhuriyet tarımının üretiminde yer alan ana üretim araçları sırasına traktörler, kombayınlar, başka bileşik tarım makineleri, ve sair tarım aletleri yanı sıra devlet sulama kanalları içerir.

Ayrıca halk mülkiyeti olan toprak da tarımın maddi teknik tabanı temel unsurlarından biridir. Milli lider Haydar Aliyev demişti: "Toprak kaynaklarının verimli kullanımına daima özen göstermeden köy alanını daha da geliştirmek olmaz. Bizde toprak halk malıdır, ülkenin servetini artırmak için tükenmez bir kaynaktır."²

Ülkemizde gerçekleştirilen tarımsal reformlar sonucunda topraklardan kullanımın yeni biçimleri "devlet, belediye ve özel" oluşmuştur.

Nahçıvan toplam arazi fonunun 536300 ha-dan 178011 ha devlet, 301745 ha belediye ve 56544 ha ise özel mülkiyete aittir. Genel olarak, özerk cumhuriyette toprak fonunun 33,2 faizi devlet, 56,3 faizi belediye ve 10,5 faizi ise özel mülkiyetin payına düşüyor. Öyle ki, özerk cumhuriyet üzere ekilen 41257 ha arazi 1035 ha devlet, 3344 ha belediye, 36878 ha ise özel mülkiyetin payına düşür³.

Devlete ait topraklar; devlet orman fonu toprakları, su fonu toprakları, devlet ehtiyatında olan topraklar vb. Belediye mülkiyetinde olan topraklar yerleşim birimlerinin bulunduğu ve onların çevresinde bulunan topraklara aittir. Özel mülkiyette olan topraklara ise

Haydar Aliyev, *Azerbaycan SSR tarımın ve tüm ekonomisinin daha dinamik gelişimini sağlamalı*, Azernesr, Bakü 1979, s.61.

³ Sahib Hacıyev, *Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti topraklarının çevresel değerlendirilmesi*, MBM, Bakü 2010, s.12.

kolhoz ve sovhozların iptal edilmesi sonucu köylülerin mülkiyetine verilmiş pay toprak alanları dahildir.

Bilindiği gibi ülkede 1996 yılında toprak reformu yapıldı. Bu reformu yapmak için yine de Milli Lider Haydar Aliyev'in girişimi ile toprak reformu programı hazırlandı. Bu programa göre toprak reformunu sağlayan yasal tabanı oluştu. Toprak Kodu dahil kabul edilmiş 40 kadar kanun ve diğer hukuki-normatif düzenlemelerin ülkemizde toprak reformuna esaslı zemin yarattı. Milli Lider Haydar Aliyev'in teşebbüsü ile Milli Meclisin tartışmasına verilmiş "Toprak reformu" Azerbaycan Cumhuriyeti Qanulunun 1996 yılının 16 Temmuzunda kabul edilmesi ve 13 Ağustos 1996 yılında bu yasanın uygulanması konusunda Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın kararı ile ülkede toprak reformlarının hayata geçirilmesi süreci başlanmış oldu. Bundan sonra "Toprak vergisi hakkında", "Toprak kiralama hakkında", "Toprak pazarı hakkında", "Toprak kadastrı, izlenmesi ve yerkuruluşu hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti kanunları, Azerbaycan Cumhuriyeti "Toprak Kodu", "Tarım reformlarının hızlandırılmasına ilişkin bazı önlemler" Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın kararı ve 40'ın üzerinde diğer ferman ve hukuki-normatif düzenlemelerin kabul edilmesi ile toprak reformlarının möhkem hukuki bazası oluştu⁴. Tarımın önemli maddi teknik tabanı olan toprak hakkında yasama ve yürütme süreci şimdi de sürdürülüyor.

2-Su çiftlik

Tarımın maddi teknik tabanlarından biri de sulama çiftlikleridir. Sulama çiftlikde iki temel üretim araçlarının: toprak ve suyun düzgün uyarlanması tarım üretiminin geliştirilmesi çalışmasında çok büyük öneme sahiptir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde, ayrıca Azerbaycan Cumhuriyetinde sulama, tarım üretiminin geliştirilmesinin esas bakımından önemlidir. Belirtmek hemen sulama her şeyden önemlidir. Ülkemizin çehresini değiştiriyor, onu yeniden canlandırır.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti röllyefine göre tarımın önemli maddi teknik tabanı olan su kaynakları nehirler, göller, su depoları, kehrizler vb. ibarettir. Muhtar ülke topraklarında toplam uzunluğu 1,8 bin km olan yaklaşık 400 büyük ve küçük çay var. Bunlardan 334-nün uzunluğu 5 km'ye kadar, 31-ninki 6-10 km, 24-nünkü 11-25 km, 7-ninki 26-50 km, 3-nünkü (Nahçıvançay, Elinceçay, Gilançay) 51-100 km, 1-ninki (Arpaçay) ise 100 km dan fazladır.⁵

İstatistiksel verilerden görüldüğü gibi özerk cumhuriyette su işi zordur. Arpaçayını hesaba almazsak, kalan çaylar az suludur. Örneğin Nahçıvan çayı 13117 desyatın sulanan topraktan 8200 desyatın, Cehri çayı 2170 desyatından 1214 desyatın, Elince çayı 3088 desyatından 1800 desyatın, Venend çayı ve Gilan çayı 6957 desyatından 5202 desyatın alanı

⁴ Nazim Ahmedov, *Nahçıvan ekonomisi gelişme yollarında*, Bilim, Bakü 2005, s.88.

⁵ Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti (Akademik Camil Kuliyevin editörlüğünde), Bilim, Bakü 2001, s.38.

suvarırdısa, Arpa çayı 13103 desyatin yararlı ekin alanından 12943 desyatin ekin alanını suvarırdı.⁶

Bu, Nahçıvan'ın doğal iklim koşulları ile ilgilidir. Coğrafi durumu ve doğal ortam göre Nahçıvan sınırlı su kaynaklarına sahiptir. Özerk cumhuriyetin Nahçıvan nehrinden batıya doğru olan bölümünde Arpaçay istisna edilirse, olumlu suları neredeyse yoktur. Doğu kısmında ise çaylar çok olsa da (Nahçıvançay, Elineçay, Gilançay, Düylünçay, Kuruçay, Venendçay, Eylisçay, Karadereçay, Genzeçay, Kötemçay, Kildçay vb.) bu çayların az sulu olması yüzünden tarımın suya olan ihtiyacını tam karşılayamıyor.

Özerk cumhuriyetin güney topraklarından akan sınır Araz çayının yatağı ekim alanlarından düşük düzeyde yerleşdiğine göre, onun suyundan sulama işlerinde son derece az kullanılır. Son yıllarda ekim alanlarının toplam 7 faizi Araz çayının suyu ile suvarılmışdır. Bu ise Araz sahili ciflikleri ekmek için 5 sudartan pompası kurulması sayesinde mümkün olmuştur.

Muhtar ülkede mevcut nehir suları gelişmiş tarımın ihtiyaçlarına cevap vermiyor. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde su anda kullanılmayan geniş toprak fonlarından kullanılması için imkan yaratmaz. Çayların bir çoğundan suarmada ve su donanımında geniş kullanıldığından düşük aharında onların suyu mensebe yetmiyor, tam kurur. Bu da sulama tarımına olumsuz etkiliyor.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde tarım sektörünün geliştirilmesinde göllerin ve su depolarının kendine özgü yeri vardır. Özerk cumhuriyetin arazisi kurak iklime sahip olduğundan burada bulunan Goygol, Salvartı, Kanlıgöl ve Batabat göllerinin alanı ve hacmi küçüktür. Deniz seviyesinden yükseklikte bulunan bu göllerin çoğu göl çalalarının şekillenmesinde tektonik hareketlerin ve kaynakları rolü olmuştur. Tabii oluşmuş bu göllerin suyundan tam kullanılmıyor.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde sorunların hällii için son dönemlerde nehirlerde suyun maksimum aktığı zamanlarda suların birikmesi için bir takım su depoları oluşturuldu. Böyle su depolarından; - Arpaçay, Uzunoba, Nehrem, Kazançı, Tezekend, Deste, Ahura, Sirab, Kahab, Çalhankala, Kıvrak, Hok, Karabağlar, Haydar Aliyev su deposu vb. adını belirtebiliriz. Haydar Aliyev su barajı kullanıma verildikten sonra Babek ilçesinde 4364 hektar, Culfa ilçesinde 2311 hektar, Şahbuz ilçesinde 244 hektar, toplam 6919 hektar yeni arazi ekin hacmini katılmıştır. Su deposu aracılığıyla sulanan arazi miktarı 16830 hektara

⁶ Ziyad Tehmezov-Allahverdi Huseynov, *Geniş terekki yollarında*, Bilik, Bakü 1984, s.16.

ulaşmıştır.⁷ Özerk cumhuriyetin su rezervlerini artırmak amacıyla mevcut su depolarında tamir çalışmaları yapılmış, yenilerinin dikilmesi için gerekli tedbirler hayata geçirilmiştir.

2007 yılında Arpaçay su deposunda tamirat başlanmış ve 2008 yılı sonunda su deposu kullanıma verilmiş, neticede Şerur, Sederek ve Kengerli ilçelerinde sulama işi hayli geliştirilmişti.

Muhtar ülkede son 15 yılda islah-sulama işlerini yapan çeşitli amaçlı modern tipi makine-mekanizmalar alınmış, yeni pompa istasyonları, subartezan kuyuları dikilerek veya tamir edilerek hizmete açılmıştır. Şu anda özerk cumhuriyette sulama tedbirlerinin uygulanması amacıyla 97 pompa istasyonundan, 766 subartezan kuyusundan ve 339 kehrizden kullanılır.⁸

Muhtar ülkede pompa istasyonlarının ve subartezan kuyularının artırılması, bu tedbirlerin uygulanması tarımın tenzimedici işlere (baraj çekilmesine vb.) Harcanan maliyeti hayli azaltır ve tarıma elave olarak çoklu sulama suyu almak sağlar.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde mevcut kehrizler yardımcı sulama kaynağıdır. Muhtar ülkede bir kehrizin su üretimi, ortalama saniyede 8 litreye eşittir. Ordubad ilçesinde su çıkarma saniyede 14 litreye varan güçlü kehrizler vardır. Babek, Ordubad, Culfa ilçeleri, Şerur ilçesinin dağ bölgesi koşullarında kehrizler aracılığıyla suvarmanın büyük öneme sahip olduğunu dikkate alarak, zengin yeraltı sularından sulama için kullanmak amacıyla eski, kullanılmayan kehrizleri kurtarmak için, mevcut genişletilmiş yeniden kurmak ve yeni kehrizler inşa etmek gerekir. Bu tedbirlerin uygulanması Babek, Ordubad, Culfa ve Şerur ilçelerinde sulanan toprakların su işini hayli iyileştirmeye ve ek olarak değerli tarım bitkileri ekinlerini vurup sulamak imkan verir.

Dikim alanlarının sulama suyu ile teminatının iyileştirilmesine ve nüfusun içme suya ihtiyacının karşılanmasına ilişkin elave tedbirler hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanınının 2014 yılı 25 Aralık tarihli kararı ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde tarım alanlarının ve ekim için kullanılan Bahçe arazi sulama suyu ile teminatının iyileştirilmesi, ayrıca nüfusun içme suya ihtiyacının karşılanması için subartezian kuyularının kazılması amacıyla Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kuruluna 2 milyon manat ödenek ayrılmıştır.

Özerk cumhuriyetin Babek ve Sederek ilçelerinin her birinde bir pompa istasyonunun inşası, Kengerli ilçesinin Yeni Kerki, Hıncab, Tezekend ve Böyükdüz köylerinin arazi sulama suyu sağlamak amacıyla Uzunoba su deposundan beslenen su hattının çekimi, Babek

⁷ İsa Habibbeyli, İsmayıl Hacıyev ve Bahtiyar İsmayilov, *Rönesans'ın 15 yılı*, Ajami NPB, Nahçıvan 2010, s.125.

⁸ İ. Habibbeyli ve diğ., *a.g.e.*, s.126.

ilçesinde Uzunoba Su Anbarının yeniden kurulması tamamlanmış, Kengerli ilçesinde pompa istasyonunun inşaatı devam ettirilmiştir. Kengerli ilçesinin Böyükdüz ve Hok köylerinin toprak alanlarının sulanması için elave su hatlarının, Nahçıvan şehrinin Karaçuk, Şerur ilçesinin Kerimbeyli, Babek ilçesinin Cehri ve Güznüt köylerinde drenaj hatlarının, Beneniyar gölünden Babek ilçesinin Nehrem köyü arazisine sulama su hattının çekimi, Culfa ilçesinin Camaldin köyünde sulama kanalının onarımı tamamlanmıştır. Culfa ilçesindeki Elincekala tarihi anıtının etrafına sulama su hattının çekimi tamamlanmış, Şerur ilçesinin Hanlıklar köyünde sulama kanalının yeniden yapılandırılması devam ettirilmiştir. Babek ilçesinin Halhal, Ordubad ilçesi Aşağı Eylis ve Nüsüs, Şahbuz ilçesinin Kolanı köylerinde sulama suyu hatlarının çekimi, Ordubad ilçesinin Deste köyünde sulama su kanalının inşaatı tamamlanmıştır. Şerur ilçesinin Behruz Kengerli köyünde sulama şebekesinin yenilenmesi, Ordubad ilçesinin Yukarı Eylis köyünde sulama suyu hattının yeni araziye aktarılması tamamlanmıştır. Şahbuz ilçesinde Badamlı çayında yönlendirici bendin inşaatı, Şerur ilçesinde Arpaçay sol sahil kanalı üzerindeki sel ötürücünün restorasyonu, Ordubad şehrinden geçen Dübendi çayında sahilberkitme işleri, özerk cumhuriyette 9 kehrizin tamiri tamamlanmıştır.⁹

Son yıllarda, iyileştirme ve sulama sistemlerinin normal işleyişini düzenlemek, sulama ağlarını genişletmek, su sistemlerinde onarım ve restorasyon çalışmaları yapmak, sulanan alanların su temini ve ıslahını iyileştirmek için kapsamlı önlemler alınmıştır. Böylelikle 2016 yılında Boyukdüz ve Khok köylerini kapsayan 117 hektarlık arazi üzerinde yeni bir kapalı sulama şebekesi kurulmuş, su kaybı önlenmiş ve sulama suyunun verimli kullanılması için koşullar yaratılmıştır¹⁰.

3-Mekanizma ve gübre

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde tarımın gelişmesi güçlü makine mekanikasına, tarım üretiminin elektrikleştirilmesi ve kimyalaştırılması, bilim ve tekniğin, enerji arzının başarılarının geniş biçimde uygulamasına esaslanır.

Milli Lider Haydar Aliyev demiştir: "Tarım üretiminin enerji ihtiyacının artması, ihtisaslaştırılması ve temerküzleştirilmesi üretim sürecini geniş bir şekilde mehanikleştirmek için ortam yaratmıştır. Tahılçılık alanında çalışmalar, hemen hemen, tamamen mekanize, yem tedarükünde mehanikleştirme, yükleme-boşaltma işlerinin mehanikleştirme seviyesi hayli

⁹ 2014 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişiminin özeti, Ajami NPB, Nahçıvan 2015, s.8.

¹⁰ 2016 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişiminin özeti, Ajami NPB, Nahçıvan 2017, s.6.

yükselmiştir. Hayvancılıkta çok zahmet gerektiren süreçleri mehanikleştirmek ve elektrikleştirmek için belirli çalışmalar yapılmıştır ".¹¹

Günümüz teknik ilerleme emek verimliliğinin durmadan artmasının temelini oluşturur. Teknik ilerleme üretimin teknik içinde daha da geliştirilmesine yönelik tedbirlerin kompleksini kapsamaktadır.

Tarımsal tekniği ile teçhiz edilmesi arttıkça işlerin mehanikleştirilmesi seviyesi yükseliyor. Bu durumda ayrı ayrı işlerin mehanikleştirilmesinden tedricen kompleksli mehanikleştirmeye, yani birbirleriyle ilişkileri olan tüm tarım çalışmalarının makineler aracılığıyla görülmesine geçiliyor.

Bağımsızlık döneminde Azerbaycan'ın tüm bölgelerinde olduğu gibi Nahçıvan'da da teknik ilerlemeyi ciddi fikir verilmiş, tarımın maddi teknik tabanı hayli takviye, onun traktör, tarım makine ve aletleri, ayrıca enerji mineral gübre, tarım uzmanları, toprak, su ve sair ile sağlanması dikkat merkezinde olmuştur.

Tarım sektöründe üreticilerin gerekli tarım teknikleri ile donanımını iyileştirmek, kaliteli ürün yetiştirmek ile birlikte onun kayıpsız depolanmasını sağlamak zorunlu konulardan kabul edilir. İşte tarım ünitesi modern teknikle kaynağı meselelerinin hızlı bir şekilde düzenlenmesini sağlamak ve "Azerbaycan Cumhuriyeti bölgelerinin sosyo-ekonomik gelişimi Devlet Programı" nda Nahçıvan ekonomik bölgesi üzere öngörülen önlemlerin uygulanmasının hızlandırılması amacıyla 28 Ocak 2005 tarihinde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclis Başkanı Vasif Talıbov "Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde tarım bölümünde lizinkin genişleme alanında elave tedbirler hakkında" talimat imzalamıştır. Bu yönergenin uygulanması ile ilgili geçtiğimiz dönem içinde hayli tarım makine ve mekanizmaları özerk cumhuriyete getirilmiş ve üretim sürecine dahil edilmiştir. Genel olarak 2000-2005 yılları arasında 227 adet değişik isimde tarım teknikleri de dahil olmak üzere 54 adet traktör, 40 adet kotan, 24 adet tahılsepen, 16 Edes otbiçən, 10 adet gübresepen, 8 adet torpakhamarlayan, 6 adet ot ve küleşpresleyen, 4 adet Kultivator, 3 adet çalakazan, 2 adet patatesçıharan, 2 adet patatesdiken, 2 adet tohumtemizleyen, 1 adet yağmurlama ve 1 adet mala özerk cumhuriyete getirilerek kullanıma verilmiştir.¹² Belirtmek hemen tarımda verimliliğin artırılmasına etkileyen önemli faktörlerden biri de mineral gübre ve yeni teknikle teminattır. Bu amaçla 2007 yılı içinde "Nahçıvan Akrolizink" Açık Sehmdar Cemiyeti

¹¹ H. Aliyev, a.g.e., s.66.

¹² 2000-2005 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde sosyo-ekonomik gelişme, Ajami NPB, Nahçıvan 2006, s.49.

tarafından 1945 ton mineral gübre 138 adet çeşitli tarım teknikleri alınarak özerk cumhuriyete getirilmiş ve tarım ürünü üreticilerine verilmiştir.¹³

Tecrübeler gösteriyor ki, tarım o halde dinamik geliştirilebilir ki, modern teknik ve mineral gübrelerle donanım zamanında yürütülsün. 2009 yılı boyunca "Nahçıvan Akrolizink" Açık Sehmdar Cemiyeti hattı ile ürün üreticilerine toplam değeri 3 milyon 730 bin manatadek olan 8 bin 508 tondan fazla azot ve fosfor gübresi dağıtılmıştır. Ayrıca, 108 adedi 2009 yılında olmak üzere son 4 yılda 454 değişik amaçlı tarım teknikleri alınarak özerk cumhuriyete getirilmiştir. Sadece 2009 yılında getirilen araçlar 64-ü kiralama yolu ile üreticilere verilmiştir.¹⁴

Muhtar ülkede başlıca doğal rezerv sayılan toprakların sınırlı olması dikkate alınarak, bitkiçiliyin modern akrokimyevi ve akrotehniki tedbirlere dayalı yoğun yöntemlerle geliştirilmesi bağımsız cumhuriyet yönetiminin dikkat merkezinde saklanır. Buna göre geçen yıl "Nahçıvan Akrolizink" Açık Sehmdar Cemiyeti hattı ile toplam değeri 1 milyon 554 bin manata yakın olan 4033 tondan fazla mineral gübre toprak çiftçilere yardım olarak verilmiştir. Ayrıca 123 adet, 2010 yılında olmak üzere, son 5 yıl içinde 577 değişik amaçlı tarım teknikleri alınarak özerk cumhuriyete getirilmiş, onlardan 298-i kiralama yolu ile ürün üreticilerine verilmiştir. Sadece geçen yıl 76 adet teknik lizinke verilmiştir.¹⁵

Yenilenme yılı olan 2010 yılında olduğu gibi 2011 yılında da ürün üreticilerinin teknikle donanımına da dikkat artırılmıştır. 2011 yılında 108 adet değişik isimde teknik özerk cumhuriyete getirilmiş, kiralama yolu ile kiraya verilmiştir. Genel olarak "Nahçıvan Akrolizink" Açık Sehmdar Cemiyeti kurulduğundan özerk cumhuriyete getirilmiş tarım amaçlı tekniklerin sayısı 685 'e ulaşmıştır.

Verimliliğin artırılmasında Organik ve mineral gübrelerden etkin kullanımının da rolü fazladır. 2011 yılı boyunca güzeştle buğday üreticilerine 3721 ton azot ve 108 ton fosfor gübresi, şeker pancarı üreticilerine ise 250 ton azot gübresi olmak üzere toplam 4079 ton gübre verilmiştir.¹⁶

Tarım sektöründe yüksek ekonomik aktifliği koruyan faktörlerden biri de tarımın gerekli makine ve mekanizmalarla, hem de mineral gübre ile sağlanmasıdır. Bu yönde gerçekleştirilen etkinliklerin devamı olarak "Nahçıvan Akrolizink" Açık Sehmdar Cemiyeti

¹³ 2007 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişiminin özeti, Ajami NPB, Nahçıvan 2008, s.13.

¹⁴ 2009 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişiminin bir özeti, Ajami NPB, Nahçıvan 2010, s.6.

¹⁵ 2010 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişiminin bir özeti Ajami NPB, Nahçıvan 2011, s.11.

¹⁶ 2011 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişiminin özeti, Ajami NPB, Nahçıvan 2012, s.8.

hattı ile 194-ü 2012 yılında olmak üzere, toplam 879 adet değişik amaçlı tarım teknikleri alınarak özerk cumhuriyete getirilmiştir. 185 adet tarım tekniği kiralama yolu ile ürün üreticilerinin kullanımına verilmiş, bunun yanında ürün üreticileri 3950 ton mineral gübre kullanmaktadır.¹⁷

Bu ve diğer yıllar gibi 2013 yılında da ürün üreticilerinin modern teknik ve mineral gübrelerle donanımı da tarımın gelişimine etkisini göstermiştir. 2013 yılında "Nahçıvan Akrolizink" Açık Sehmdar Cemiyeti hattı ile 348 adet muhtelif amaçlı tarım teknikleri alınarak özerk cumhuriyete getirilmiştir. Şu anda bu kurum tarafından getirilen araçların sayısı 1227 'ye ulaşmıştır. Getirilen tekniklerden 253-ü 2013 yılında finansal kiralama yolu ile ürün üreticilerine verilmiştir. Bunun yanı sıra, toprağın verimliliğini artırmak amacıyla tarımla uğraşan çiftçiler 4 bin 124 ton mineral gübre de verilmiştir. "Nahçıvan Akrolizink" Açık Sehmdar Cemiyeti'nin faaliyetlerini genişletmek ve hizmet seviyesini daha da artırmak amacıyla onun özerk cumhuriyetin tüm bölgelerinde şube oluşturulması devam ettirilmiş, 2013 yılında Toplumun Şahbuz ilçe şubesi kullanıma verilerek gerekli teknik ile donatılmıştır.¹⁸

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi Başkanı tarafından 2008 yılı 17 Eylül tarihli kararı ile onaylanmış "2008-2015 yıllarında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde nüfusun gıda ürünleri ile güvenli teminatına dair Devlet Programı" nın kabul edildiği 2008 yılına kıyasla bitkiçilik ürünlerinin hacmi 2,4 kat artarak 229 milyon 646 bin manata, hayvancılık ürünlerinin hacmi ise 2,1 kat artarak 125 milyon 511 bin manata ulaştı. Ürün üreticilerinin tarımsal makine ve mekanizmaları ile donanımı sürekli olarak yaşılandırılır. "Nahçıvan Akrolizink" Açık Sehmdar Cemiyeti hattı ile 260 adedi 2014 yılının Ocak-Aralık aylarında olmak üzere, toplam 1505 adet çeşitli amaçlı tarım teknikleri ve ekipman özerk cumhuriyete getirilmiştir. 2014 yılında 276 adet muhtelif amaçlı tarım teknikleri ve ekipman kiralama yolu ile ürün üreticilerine verilmiştir. Yıl içinde ürün üreticileri 3867,3 ton mineral gübre ile temin edilmişler.¹⁹

Geçtiğimiz yılların aksine, son yıllarda özerk cumhuriyete 180 adedi 2015 yılında olmakla "Nahçıvan Akrolizink" Açık Sehmdar Cemiyeti hattı ile 1685 adet çeşitli tarımsal makine ve teknolojik ekipman ithalatı, üreticilerin işlerini etkiledi. Verimliliği artırmak için arazi sahiplerine 6025 ton mineral gübre sağlanmıştır.²⁰

¹⁷ Doğu Kapısı Gazetesi 23 Aralık 2012.

¹⁸ Doğu Kapısı Gazetesi 29 Aralık 2013.

¹⁹ 2014 yılında Nahçıvan s.8.

²⁰ 2015 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişiminin özeti, Ajami NPB, Nahçıvan 2016, s.6.

Özerk cumhuriyet tarımında el emeğini kolaylaştırmak amacıyla 2016 yılında "Nahçıvan Akrolizink" Açık Sehmdar Cemiyeti hattı ile 66 adet farklı tarım makinesi ve teknolojik ekipman özerk cumhuriyet'e getirilerek arazi sahiplerine kiralanmıştır. Ayrıca üreticilere 4923 tondan fazla mineral gübre temin edilmiştir.²¹

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde tarımın maddi teknik içinde güçlenmesi özerk cumhuriyette tarım alanlarının gelişmesine ortam yaratmıştır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde tarım çok yönlü. Buranın doğal-ekonomik, iklim ve verimli toprakları tarımın önemli alanlarından: - tahılçılık, patatescilik, sebzeçilik, meyvecilik, hayvancılık, arıcılık vb. gelişimi için çok yararlı ve elverişlidir.

4-Tahılçılık

Azerbaycan'ın en eski köşelerinden biri olan Nahçıvan tarihsel tahılçılık diyarı gibi ünlüdür. Bağımsızlık döneminde tarımın yükselişine dair Azerbaycan devletinin öne sürdüğü görevlerin yerine getirilmesi tüm tarım üretiminin temeli olan tahıl sektörünün daha da geliştirilmesini gerektirir.

Tarımsal tüm diğer alanlarının yükselişi, nüfusun ve tüm halk ekonomisinin gittikçe artan talebinin sağlanması tahıl üretimin başarıyla geliştirilmesinden bağlıdır.

Bağımsızlık yıllarında özerk cumhuriyetin tahılçılık alanında ve yapımında da değişiklikler olmuştur. Milli Lider Haydar Aliyev'in dediği gibi "Son yıllarda tahıl üretiminde de esaslı değişiklikler olmuştur. Tahıl sıralama içeriği tamamen tazelenmiş ülkenin koşulları için yararlı olan yeni, daha verimli çeşitleri ekilmeye başlamış, ekin alanlarının yapısı, tahıl ekilen yetiştirme teknolojisi geliştirilmiştir".²²

Özelleşme sonucunda tahılçılıkta önemli başarılar elde edilmiştir. Tahılçılık alanında özerk cumhuriyette 1995 yılından dönüş oluşmuştur. 1997 yılında 1996 yıla göre tahıl üretimi %91,6 fazla olmuştur.²³

Muhtar ülkede reformların başarıyla uygulanması sonucunda tahılçılık alanına ciddi fikir verilmiş, akrotekniki tedbirlere dayalı yoğun biçimde ekim alanı ve verimliliği yıldan yıla çohalmışdı. Öyle ki, 2000 yılına oranla 2005 yılında tahıl ekin alanı 59,3 oranında, ürün üretimi 71,3 oranında artmıştır. Genel olarak, özerk cumhuriyette 1995 yılında 23,6 bin ton, 2000 yılında 54,4 bin ton, 2005 yılında 93,2 bin ton, 2009 yılında 94,7 bin ton tahıl derlenmiştir. 2010 yılında ise tahıl alanlarından 96 bin ton ürün toplanmıştır ki, bu da 2009

²¹ 2016 yılında Nahçıvan,s.6.

²² H. Aliyev, *a.g.e.*, s.42-43.

²³ 1997 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişimi hakkında Ajami NPB, Nahçıvan 1998, s.17.

yılına kıyasla 1,4 oranında fazladır. 1988 yılına kıyasla tahıl üretiminin hacmi geçen yıl 67 bin ton artmıştır.²⁴

Muhtar ülkede ürün üretimini artırmak, halkı kaliteli ve güvenli yiyeceklerle temin etmek amacıyla 2008 yılı 17 Eylül onaylanan "2008-2015 yıllarında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde nüfusun gıda ürünleri ile güvenli teminatına dair Devlet Programı" özerk cumhuriyette tarım ürünleri üretiminin artırılması alanında yeni yönler belirlenmiştir. Önceki yıllarda olduğu gibi, 2011 yılında da stratejik önemi dikkate alarak tahılçılık esas tarım alanı gibi özerk cumhuriyet yönetiminin dikkat merkezinde bulundurulmuştur.

Muhtar ülkede tahılçılık alanında önemli alan olarak yanaşılması sonucunda bu alanda yüksek artış meyillerine temin edilmiştir. En önemlisi 2012 yılında 34 bin 965 hektar alandan 101 bin 848 ton tahıl alınmıştır.²⁵

Tahılçılıkta yüksek ürün alınmalarının en önemlisi, doğal rezerv sayılan toprakların sınırlı olması dikkate alınarak tarım modern akrokimyevi ve akrotekniki tedbirlere dayalı yoğun yöntemlerle, yani verimliliğin yükseltilmesi yoluyla geliştirilmektedir. Bunun sonucunda 1996 yılına oranla 2012 yılında tahıl üretimi 4,6 kat artmıştır.²⁶

Tarımda tahılçılık 2013 yılında da tercih konumu ile seçilmiştir. 35 bin 324 hektar alanda tahıl ekilmişti ki, bunun da 25 bin 869 hektarını buğday oluşturmuştur. Önceki döneme göre tahıl ekim alanının hacmi 359 hektar artmıştır. Tahıl alanlarından 102 bin 960 ton ürün toplanılmıştır ki, bu da 2012 yılına kıyasla 1112 ton fazladır. Tahıl üretiminin artışı ile birlikte, tahıl stoklarının oluşturulması imkanları da iyileştirilmiş, toplam kapasitesi 9 bin ton olan üç yeni bunker sağlanmaktadır. Bununla da, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde takılı uzun süreliğine etmenizi sağlayan deponun hacmi 18 bin tondan 27 bin tona ulaşmıştır.²⁷

Tarımsal gelişiminde tahıl depolarının, elevatorların inşası da önemli yer tutmaktadır. Bu zorunluluk dikkate alınarak. 2009 yılında 18 bin ton tahıl uzun süre, 20 bin ton tahıl ise kısa süre saklamak gücüne sahip Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Tahıl Bünyesi Barajı kurulmuştur. Depo kompleksi bir yandan ürün üreticilerinin tahıl tedariki sırasında ilişkin konuları giderirse, diğer taraftan özerk cumhuriyette tahıl rezervlerinin oluşturulmasında müstesna rol oynuyor. 2013 yılında özerk cumhuriyet son 3 yıl içinde üretilen buğdayın her kiloqramını ortalama 33 kuruştan toptan olarak satın alınması ürün üreticilerinin tahıl üretimine ve onun zamanında kayıpsız birikmesine ilgisini daha da artırmıştır.

²⁴ İsmayıl Hacıyev, *Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-politik yaşamı, sosyal-ekonomik ve kültürel gelişimi (1991-2011 yılları)*, Ajami NPB, Nahçıvan 2011, s.120.

²⁵ 2012 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişiminin özeti, Ajami NPB, Nahçıvan 2013, s.7.

²⁶ A. Rüstemov-D. Kasimov, *a.g.e.*, s.10.

²⁷ 2013 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişiminin özeti, Ajami NPB, Nahçıvan 2014, s.8.

2014 yılı ürünü için özerk cumhuriyette 60 bin 829 hektar alanda ekim yapılmıştır ki, bu da 2013 yılı ürünü için ekilmiş alandan 702 hektar fazladır. Muhtar ülkede verimli ve kaliteli tohum türleri üretiminin uyarılması amacıyla tohumçuluk alanlarının maddi teknik tabanı yahşılaşmışdı, Nahçıvan'da tohumçuluk alanı için yeni kompleksin inşası devam ettirilmiştir. Özerk cumhuriyetin temel tohumçuluk üssü olacak bu kompleksdə tahılla sıra, diğər bitki tohumlarının satışının da hayata geçirilmesi öngörölmüştür. Şu anda özerk cumhuriyette 6 tohumçuluk çiftlik çalışır.²⁸ 2015 yılında stratejik önemi nedeniyle özerk cumhuriyette 36237 hektara tahıl ekilmiş ve 106282 ton ürün tedarik edilmiştir.²⁹

Tüm yıllarda olduğu gibi 2016 yılında da özerk cumhuriyette tahıl yetiştiriciliği ön planda tutuldu, 31579 hektara tahıl ekildi ve 94117 ton tahıl hasadı yapıldı³⁰.

Genellikle, Nahçıvan tahıl ürünlerinde mevcut yedek kaynaklarından kapsamlı kullanılması, özerk cumhuriyette tahıl üretiminin artırılması alanında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Ali meclisinin ve Nahçıvan hükümetinin öne sürdüğü görevleri başarıyla yerine getirilmesini sağlar.

5-Patatescilik

Sovyetler birliği döneminde özerk cumhuriyette patates ekinleri çok az alanı kapsıyordu. Planlı ekonominin talepleri fonunda özerk cumhuriyette patatese olan talep özellikle çeşitli cumhuriyetlerden, özellikle Ukrayna'dan ithal edilen ürün hesabına karşılanırdı. Şu anda bu alanın stratejik önemi, metbehimizde bu üründen kullanımın yüksek payı, nüfusun verimli istihdamı, tahıldan sonra ikinci ekmek ürünü olarak kabul edilen ve iç pazarın dikta ettiği zorunlu hususlar dikkate alınarak patates üretiminin artırılması düzenli biçimde desteklenir. Diğər yandan ise bugün dünya piyasalarına çıkarılan patatesin %80 transgen ürün olması yerli üretimin güçlendirilmesinin en doğru seçim olduğunu doğrulamaktadır.

Muhtar ülkede patatesciliği geliştirmek amacıyla Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi Başkanının 11 Nisan 2005 yıl tarihli serancamı ile onaylanmış "Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde patatesciliğin gelişimi Devlet Programı (2005-2010 yılları)" ülkede patatesciliğin gelişimi için Devlet Programı uygulanması ilgili olarak patates ekimi için elverişli toprak alanları belirlemiştir.³¹ Programın kabulünden geçen sürede büyük başarılarla imza atıldı. Topraklardan verimli kullanılmasını, bu alanda ilk aşama yatırımların teşvikini, çeşitli hizmet merkezlerinin oluşturulması ile ilgili amaca yönelik önlemlerin keçirilməsini, iç pazarın korunması ile birlikte telabat uygun kaliteli ürün üretiminin desteklenmesini ve sair

²⁸ 2014 yılında Nahçıvan....., s.8.

²⁹ 2015 yılında Nahçıvan.....,s.6.

³⁰ 2016 yılında Nahçıvan....., s.6.

³¹ İ. Habibbeyli ve diğ., a.g.e., s.117.

bu gibi gerekli tedbirleri öne görev olarak koymuş ve konktet icra mekanizmaları belirlenmiştir.³²

Son yıllarda özerk cumhuriyette patatesciliğe ilgi arttı, patates ekim alanları hayli genişlendirilib. Bu da ondan ireli gelir ki, patates nüfus için gıda, üretici için gelir kaynağıdır. Neredeyse, 1996 yılında muhtar cumhuriyette 735 hektar alanda patates ekilen ve toplam 5 bin ton ürün üretilmiştir. 2008 yılında ise özerk cumhuriyette 2 bin 513 hektar patates ekilmişdi ki, bu da 2004 yıla göre 1045 hektar veya %71 daha fazladır.³³

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde patatesciliğin gelişimi için elverişli doğal ortamın olması dikkate alınarak Şerur, Ordubad, Culfa, Şahbuz, Kengerli ve Babek ilçeleri üzere girişimcilere tercihli krediler ayrılmış ve müafik teknikler verilmiştir. Sadece bir olguyu belirtmek yeterlidir ki, 2000 yılında özerk cumhuriyette patates üretiminin kişi başına göstergesi 37 kilogram iken 2005 yılında bu rakam 88,9 oranında artarak 69,9 kilograama ulaşmıştır.³⁴

Görüldüğü gibi son yıllarda özerk cumhuriyette patatesciliğin gelişimine dikkat ve ilgi hayli arttı. Patates hem yoğun, hem de ekstensiv şekilde geliştiriliyor. Elde edilen naliyyət şudur, özerk cumhuriyet patetesçileri bir yılda alanlardan iki kez ürün toplamak tecrübesine yiyelenibler. Akademik Hasan Aliyev adına "Araz" Bilimsel üretim birliğinin yardımcı deneyim cifliğinde yapılan denemeler olumlu sonucunu bildirdi. Artık birkaç yıldır, patates yay ekinleri Babek, Şerur, Kengerli ve Sederek ilçelerinde başarıyla uygulanmaktadır.

Araştırma sırasında anlaşılmıştır ki, Devlet Programına uygun olarak gerçekleştirilen eylemler sonuç veriyor. Sadece bir gerçeği işaret etmek olur ki, 2008 yılında Girişimciliğe Yardım Vakfı aracılığıyla 62 sahipkara 207 bin 800 manat tutarında kredi verilmiştir. Ayrıca, patates üretimi için "Nahçıvan Kredi" Banka Olmayan Kredi Kurumu Sınırlı Sorumlu Cemiyeti tarafından 244 bin 450 manat, kredi birliği ve ortak borç alan grupları üzere 110 bin 800 manat, "Akrarkredit" Sehmdar Kredi Örgütü'nün Nahçıvan Filali tarafından 3 bin manat tutarında kredinin verilmesi sağlanmıştır.³⁵

Devlet Programına göre 2008 yılı Temmuz ayının 11-de akademik Hasan Aliyev adına "Araz" Bilimsel üretim Birliği'nde yapılan seyyar toplantıda bu konu gündeme getirilmiştir. Toplantıda Ali Meclis Başkanı Vasif Talıbov demiştir: "Muhtar ülkemizde kenardan her yıl 7-8 bin ton patates getirilir. Eğer bunu malzemeye çevirirsek görürüz ki, devletimiz tarafından özerk cumhuriyet sakinlerine verilmiş hayli miktarda malzeme dış pazarlara akıp gidiyor. Bu

³² 2000-2005 yılında Nahçıvan , s.39.

³³ Doğu Kapısı Gazetesi 4 Eylül 2008.

³⁴ 2000-2005 yılında Nahçıvan , s.40.

³⁵ Doğu Kapısı Gazetesi 4 Eylül 2008.

ürünler yerel ortamda üretildi iç pazarda satılırsa, bu malzeme de özerk cumhuriyet kapsamında kalır. Yerli ürünün iç piyasada satışından ise her iki taraf kazanmış olur".³⁶

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi Başkanı tarafından 2005 yılı 11 Nisan tarihli kararnamesi ile onaylanmış 2005-2010 yılları kapsayan "Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde patatesciliğin gelişimi Devlet Programı" nın uygulanması 2010 yılında başarıyla tamamlanmıştır. Programda öngörülen tedbirlerin uygulanmasının sonucudur ki, son yıllarda özerk cumhuriyette patates üretimi üzerine pozitif başarı elde edilmiş ve 2010 yılında 2740,5 hektar alanda patates dikilmişdi. Patates ekim alanlarından 37901 ton ürün tedarik edilmiştir ki, bu da 2004 yıla göre 2,2 defa veya 20 bin 843 ton, 1988 yılına kıyasla ise 38 kez ya da 36 bin 896 ton artıktır.³⁷

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde patatesciliğin gelişmesi için elverişli ortamın olması dikkate alınarak girişimcilere tercihli krediler ayrılmış ve müafiq teknikler verilmiştir. Sadece bir gerçeği işaret etmek olur ki, 1995 yılında özerk cumhuriyette patates üretiminin kişi başına göstergesi 1,2 kilogram iken 2010 yılının Ocak Ağustos ayları boyunca bu rakam 72 kat artarak 86 kilograma ulaşmıştır.³⁸

Bugün Devlet programının öne sürdüğü taleplere ciddi emel olunur ve özerk cumhuriyette her yıl patates ekim alanları geliştirilmiştir verimlilik her hektardan ortalama 350-400 ton ürün alınır ve bu iç piyasada halkın telabatını öder.

2012 yılında özerk cumhuriyette tarımın diğer alanlarında da yüksek sonuçlar elde edilmiştir. Bu alandan patatescilikte kazanılan başarılar da yılın başarılı sonucu sayılabilir. Öyle ki, 2013 yılında 2957 hektar alanda patates dikilmişdi. Ekin alanlarından 41 bin tondan fazla ürün alınmış, patates üretimi geçen yıla göre artmıştır.³⁹

Bütün yıllarda olduğu kimi 2014 yılındada telebata uygun olarak patatesciliğin gelişiminde başarılar elde edilmişdi. 2014 yılında 2962 hektar alana parates dikilmiş alanlardan 41405,5 ton patates yığılmışdır ki, bu da bir yıl öncəki göstəriciden 109 ton fazladır.⁴⁰ 2015 yılında özerk cumhuriyette 2967 hektardan 45000 tondan fazla patates hasat edildi.⁴¹ 2016 yılında özerk cumhuriyette 3053 hektara patates ekilmiş 46400 tondan fazla patates yığılmışdır bu da bu da bir yıl öncəki göstəriciden 1400 ton fazladır.⁴²

³⁶ Doğu Kapısı Gazetesi 11 Temmuz 2008.

³⁷ 2010 yılında Nahçıvan....., s.13.

³⁸ İ. Habibbeyli ve diğ., a.g.e., s.118.

³⁹ Doğu Kapısı Gazetesi 29 Aralık 2013.

⁴⁰ 2014 yılında Nahçıvans.9.

⁴¹ 2015 yılında Nahçıvans.9.

⁴² 2016 yılında Nahçıvans.9.

İstatistiksel rakamlardan ve belirtilen tedbirlerin uygulanması gösteriyor ki, özerk cumhuriyette yüksek ürün veren patates bitkisinin üretimini daha da artırılabilir. Bunun için Nahçıvan Özerk Cumhuriyetde imkanlar vardır.

6-Hayvancılık

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti tarımının gelişmesinde hayvancılığın özel önemi vardır. Bu alana ilgi her zaman ilgi odağı olmuştur. Özerk cumhuriyet yönetiminin yürüttüğü amaçlı olaylar sonucunda hayvancılığın gelişmesi alanında da büyük başarılar elde edilmiştir. Hayvanların çeşitli hastalıklardan korunması, hayvanların cins içeriğinin iyileştirilmesi yönünde önlemler alınmıştır. "İlaç bitkilerinin veteriner uygulanmasıyla kimyasal maddelerin hesabına hayvan ürünlerinin içeriğinde oluşan kalite değişikliğini de ortadan kaldırır".⁴³

Belirtmek hemen Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde tarihsel doğal ekonomik koşullar burada hayvancılığın gelişmesi için mevcut imkanlar yaratmıştır. Özerk cumhuriyetin düzlük yerlerinde, esasen, etlik-südlük ve yunluk, dağlık yerlerinde etlik-yunluk hayvancılıkla meşgul olunur. Balbas cinsi koyunlar yerleştirilir. Bilindiği gibi hayvancılık nüfus için yüksek derecede besleyici ürünleri (et, süt, yağ, peynir, yumurta vb.), hafif sanayinin çeşitli alanları için değerli hammadde (yün, deri, gön, bağırsak vb.), çiftlik için canlı fragmanları gücü, kal (bitki için yerel kübrə) vb. verir. Bu nedenle hayvancılık tarım üretiminin genel gelişimi için zorunludur. Hayvancılık ürünü olan süt insan vücudu için özel öneme sahiptir. Muhtar ülkede hayvancılık hem özel alanlarda, hem de köylülerin, işçi ve personelin kişisel yardımcı çiftliklerinde geliştiriliyor. Nüfusun hayvancılık ürünlerine gereksinimini karşılamada tüm işletme kategorisinde yer alıyor.

"Rentabelli çalışan kolhoz ve sovhozların mal-karasının özelleşmesi hakkında" Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisinin 6 Nisan 1992 yıl tarihli kararı ile hayvancılık alanında başlanan özelleşme de tamamlanmıştır. Kolhoz ve sovhozlarda olan hayvanların özelleştirilmesinin sonucudur ki, özerk cumhuriyette 1997 yılında bir önceki yıl (1996) kıyasla iri boynuzlu heyvanların baş sayı %7,9, küçük boynuzlu hayvanların baş sayısı %20,9 artmıştır. Bu artış 1992 yılına kıyasla iri boynuzlu hayvanlar üzere %27,7 ve küçük boynuzlu hayvanlar üzere %44,5 teşkil etmiştir. 1992 yılına kıyasla 1997 yılında nüfusta iri boynuzlu hayvanların baş sayı %86,1 ve küçük boynuzlu hayvanların kafa sayısı 2 kat artmıştır.⁴⁴

⁴³ Saleh Meherremov, *Tedavi profilaksi amacıyla koyunların mide-bağırsak nematodozlarına karşı anthelmint bitkilerin ve onların kimyasal preparatlarla karışımının kullanılmasına ilişkin öneriler*, Mütercim, Bakü 2010, s.3.

⁴⁴ 1997 yılında Nahçıvan.....,s.18-19.

Ekonominin başka alanlarında olduğu gibi, hayvancılığın da perspektif gelişimini tam olarak Milli Lider Haydar Aliyev reformların yapılmasında görüyordu. Tarih gösteriyor ki, ulu önder Haydar Aliyev kendi seçiminde yanılmamışdı.

Milli Lider Haydar Aliyev Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin 75 yıldönümü nedeniyle düzenlenen yıldönümü töreninde konuşma yaparak şöyle dedi: "Biz Azerbaycan'da ilk kez 1992 yılında burada toprak reformuna başladık. Gördüm ki kolhozlar hayvanları zaten dağıdır. Biz hayvanları tercihli fiyata halka sattık. Böylece hayvanlar özelleşdi. Şimdi diyorlar ki, ne kadar artmıştır. Bu kadar ne büyükbaş mal, ne de hırdabuynuzlu mal özerk cumhuriyetin tarihinde, hatta benim Azerbaycana rehberlik ettiğim o gelişme döneminde de Nahçıvan'da olmamıştır".⁴⁵ Muhtar ülkede 2000 yılında 73480 baş (1999 ildekinden 10628 baş çok) iri boynuzlu, 425359 baş (1999 ildekinden 40045 baş çok) küçük boynuzlu hayvan vardı. 1995 yılında bu rakamlar uyarınca 56,4 bin ve 278,7 bin baş olmuştur. Son yıllarda et, süt, yumurta ve yün üretim de önemli ölçüde artış olmuştur. 2000 yılında bu ürünler 1993 ildəkinə nispeten et üzere %20,0, süt üzere 2,2 kez, yumurta üzere 2 kez, yün üzere 2,3 katı kadar üretilmiştir.

Muhtar ülkede nüfusun kişisel bahçe çiftliğinde karamalın sayısı 2000 yılında 1993 ildekinden %51, koyun ve keçilerin sayısı %67,2 artmıştır. Sürüde verimli hayvanların sayısı %23 den %60 'e yükselmiştir.⁴⁶ 1991 yılında özerk cumhuriyette nüfusta ve sosyal kurumda olan karamalın sayısı 60 bin 600 baş iken, 1999 yılında 62 bin baş, 2001 yılının başlarında ise 72 bin baş, küçük boynuzlu hayvanların sayısı 250 bin 400 baş olduğu halde, 1999- cu 406 bin baş, 2001 yılının başlarında ise 489 bin baş oluşturmuştur.⁴⁷

2003 yılında özerk cumhuriyette hayvancılığa gösterilen özen sonucunda hayvancılığın baş sayısında ve hayvancılık ürünlerinin üretiminde artışa nail olunmuştur. 2003 yılı sonuna özerk cumhuriyette 81202 baş iri boynuzlu hayvan, 474898 baş küçük boynuzlu hayvan mevcut olmuştur ki, bu da 1993 yılının sonuna olan göstergeler sırasıyla 1,7 kat ve 1,9 kez üstündür.⁴⁸

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclis Başkanının 2005 yıl 30 Kasım tarihli kararnamesiyle Devlet Veteriner hizmeti oluşturulur. "Dünya pratiğinde veterinerlik fitoterapiyasında yüksek anthelmint etkileyen bitkilerin birleşik şekilde hayvanlara verilmesi etkili yöntem olarak uygulanacaktır". Muhtar ülkede Devlet Veteriner hizmeti müessesinin kurulması ülkede hayvanların hastalıklardan korunması ve hayvanların cins terkinin

⁴⁵ Haydar Aliyev, *Müsteqilliyimiz ebedidir*, C. 22, Azərneşr, Bakü 2007, s.247.

⁴⁶ Nahçıvan Özerk, s.124-125.

⁴⁷ Memmed Memmedov, *Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde sosyal-siyasi prosesler (1988-2005 yılları)*, Şirvanneşr, Bakü 2005. s.149.

⁴⁸ İsmayıl Hacıyev-Bahtiyar İsmayilov, *Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti – 90*, Ajami NPB, Nahçıvan 2014, s.70.

iyileştirilmesi gibi önemli sorunu öne sürmüştür. "Veteriner fitoterapiyasının önündeki sorunlardan biri de bitkilerin kolay uygulama şeklinin belirlenmesidir.⁴⁹ Devlet Veteriner Hizmetleri müessesesinin oluşturulması özerk cumhuriyette hayvancılığın gelişmesine olumlu etki göstermiştir. Statistikanın vermiş olduğu bilgiye göre 01 Ocak 2005 yıl tarihinde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde hayvan sayısı hayli artmıştır. Öyle ki, iri boynuzlu hayvan sayısı 84089 baş, küçük boynuzlu hayvanların sayısı ise 504583 baş oluşturmuştur.

Hayvancılığın sayısında gözlenen artış hayvancılık ürünleri üretimine de önemli ölçüde etkilemiştir. Öyle ki, 2003 yıla göre 2004 yılında et üretimi %7,8, süt üretimi %5,4, yumurta üretimi %5,8, yün üretimi %1,9 artmıştır.⁵⁰

Son dürüştleştirilmiş tahlile göre 2006 Ocak ayının 1-dek özerk cumhuriyetin tüm işletme kategorilerinde iri boynuzlu hayvan sayısı 100 bin 974 baş, küçük boynuzlu hayvanların sayısı ise 601 bin 912 baş olmuştur. 2005 yılında 2004 yıla göre iri boynuzlu hayvan sayısı 16 bin 885 baş, küçük boynuzlu hayvanların sayısı ise 97 bin 329 baş artmıştır.

Özerk cumhuriyette hayvanların baş sayısının artışı hayvancılık ürünlerinin üretimini artırmaya da olanak vermiştir. 2005 yılı boyunca diri tartıda 14 bin 601 ton et, 64 bin 818 ton süt, 830 ton yün üretim yapılmış ve 2004 yılı verilerine göre et üretimi yüzde 5, süt üretimi %3,4, yün üretimi ise %2,7 artmıştır.⁵¹

Araştırmalar gösteriyor ki, özerk cumhuriyette her yıl hayvancılık alanında ilerleme olur. Çünkü hayvancılık özerk cumhuriyette büyük perspektife sahiptir. 2007 yılında iri boynuzlu hayvanların sayısı 94044-e, küçük boynuzlu hayvanların sayısı 563897 ulaştı. 2010 yılının başlarında özerk cumhuriyette iri boynuzlu hayvanların sayısı 98,8 bin baş, küçük boynuzlu hayvanların sayısı ise 589603 baş olmuştur. 01 Ocak 2011 yılı tarihe özerk cumhuriyetin tüm işletme kategorilerinde karamalın sayısı 101160 baş, koyun ve keçilerin sayısı ise 603018 baş olmuştur ki, bu da sırasıyla 2010 yılının göstergelerini 2,4 ve 2,3 oranında etkisi altına aldı. Bu dönemde et üretimi 4 kat, süt üretimi ise 3 kat artmıştır.⁵²

Nüfusun hayvancılık ürünleri ile güvenli sağlanması ve verimliliğin yükseltilmesi amacıyla ilerici tutumluluk teknikleri geniş kullanılmış, 2012 yılında mevcut hayvanların cins terkinin iyileştirilmesi amacıyla 321 baş, genel olarak ise son 4 yılda 1341 baş cins hayvan getirilerek kiralama yoluyla çiftçilere verilmiştir.⁵³

⁴⁹ S. Meherremov, *a.g.e.*, s.19-20.

⁵⁰ 2004 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişiminin özeti, Ajami NPB, Nahçıvan 2005, s.38.

⁵¹ 2005 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişiminin özeti, Ajami NPB, Nahçıvan: 2006, s.26.

⁵² İ. Hacıyev, *a.g.e.*, s.121.

⁵³ Doğu Kapısı Gazetesi 23 Aralık 2012.

Muhtar ülkede hayvancılık ürünlerinin üretimini artırmak için ilerici tutumluluk metodları düzenlenmiş, çağdaş ihtiyaçlara cevap veren 2 yeni hayvancılık çiftliği oluşturulur. Hayvanların cins terkiğini iyileştirmek ve damızlık alanlarını geliştirmek amacıyla 2013 yılında 337 baş, toplamda ise son beş yılda 1678 baş cins hayvan getirilerek kiralama yoluyla çiftçilere verilmiştir.⁵⁴ Tarımsal esas alanlarından biri olan hayvancılığın gelişiminin sürekli olarak desteklenmesi iri boynuzlu hayvan ve küçük boynuzlu hayvanların baş sayısının, et ve süt ürünleri üretiminin hacminin artmasına etkisini göstermiştir. 2014 yılının dokuz ayında 3 hayvancılık çiftliğinin oluşturulması, 2 hayvancılık çiftliğinin genişlemesi tamamlanmış, şu anda 1 hayvancılık çiftliğinin oluşturulması için çalışmalar sürdürülüyor. 2014 yılının Ocak-Eylül aylarında hayvancılık ürünlerinde 5694 baş inek ve düve yapay yolla mayalandırılmıştır. Önceki yılda mayalandırılmış inek ve düvelerden 4833 baş sağlıklı yavru alınmıştır. Bunun yanı sıra, yüksek verimlilik göstergelerine sahip olan hayvanların ağırlığı da sürekli olarak artmıştır. 1 Ekim 2014 yıl tarihe özerk cumhuriyetin tüm işletme kategorilerinde iri boynuzlu hayvanların sayısı 109 bin 822 baş, koyun ve keçilerin sayısı ise 668 bin 933 baş olmuştur ki, bu da 1 Ekim 2013 yıl tarihindeki göstergeleri sırasıyla 1,6 ve 1, 8 oranında etkisi altına aldı.⁵⁵ Muhtar ülkede hayvancılığın yoğun yöntemlerle geliştirilmesi, bağımsız cumhuriyet yönetiminin bu alana yönelik ilgi ve kaygısı, veterinerlik hizmeti organlarının etkin faaliyeti neticesinde mümkün olmuştur. Hayvancılıkta yüksek verimlilik gösterilmesinin sağlanması için özel önem arz eden süni mayalandırılma işinin promosyon bilimsel, pratik ve kurumsal etkinlikler gerçekleştirilmektedir. Sadece son 5 yıl içinde veterinerlik hizmetleri için 57 yeni obyektin inşası bu alana yönelik yüksek devlet kaygısını daha iyi gösteriyor. İşte bunun sonucudur ki, 01 Ocak 2013 yıl tarihinde iri boynuzlu hayvan sayısı 104,7 bin baş, koyun ve keçilerin sayısı 625,7 bin baş olmuştur.⁵⁶ Bu artış sonraki yıllarda da olmuştur.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde çiftlik hayvanlarının cins kompozisyonunu iyileştirmeye yönelik önlemlerin bir devamı olarak, 2015 yılında 249 ve 1937 safkan sığır başı özerk cumhuriyete ithal edildi ve kiralama yoluyla satıldı. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 19 Ağustos 2015 tarihli "Hayvanların cinsiyet kompozisyonunun iyileştirilmesine yönelik devlet desteği" kararına göre, suni tohumlamayla elde edilen her buzağı için 100 manatlık bir sübvansiyon sağlanması bu alanda konudaki ilgiyi artırmıştır.⁵⁷ 2016 yılında özerk cumhuriyette 6 yeni hayvancılık çiftliği kurulmuş ve sığırların cinsiyet

⁵⁴ Doğu Kapısı Gazetesi 29 Aralık 2013.

⁵⁵ Doğu Kapısı Gazetesi 21 Ekim 2010.

⁵⁶ İ. Hacıyev-B. İsmayılov, *a.g.e.*, s.169.

⁵⁷ 2015 yılında Nahçıvan Özerk.....,s.7.

kompozisyonunu iyileştirmek ve hayvancılık verimliliğini artırmak için suni tohumlama önlemleri odakta tutulmuştur.

Sonuç

Yapılan araştırmalar sosyo-ekonomik süreçlerin sonucu gösteriyor ki, özerk cumhuriyet tarımın hızlı gelişme eğilimini korumak için tüm potansiyel imkanlarını seferber ediyor. Daha başarılı sonuçlara doğru güvenle ilerliyor. Tarımda güçlü maddi teknik taban oluşmuş, yeni tarım çiftlikleri kurulmuş, tarımın farklı alanlarında ürün üretiminin seviyesi defalarca artmıştır. Tüm bunlar ise günbegün yenileşen Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin daha da parlak geleceğinden haber vermektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın İlham Aliyev demiştir: "Nahçıvan'ın başarılı gelişimi Azerbaycan'ın başarılı gelişmesi demektir. Bizim bağımsızlığının güçlendirilmesi demektir. Burada giden işler beni çok sevindiriyor. Ben eminim ki, bu güzel gelenekler gelecek yıllarda da sürdürülecek ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti hem ekonomik gelişme hızına göre, hem de altyapı projelerinin seviyesine göre neinki bu bölgede, hatta dünya çapında öncü yerlerde olacaktır".⁵⁸

"Azerbaycan Cumhuriyeti bölgelerinin 2014-2018 yıllarında sosyo-ekonomik gelişmenin Devlet Programı" nda belirlenen tedbirlerin uygulanmasını sağlamak amacıyla Azerbaycan Cumhurbaşkanınının 2014 yılı 10 Nisan tarihli kararı ile Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 2014 yılı devlet bütçesinde öngörülen Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanınının yedek fonundan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kuruluna 5 milyon manat ödenek ayrılmıştır.

Elde edilen sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini korumak ve daha da hızlandırmak amacıyla, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi Başkanı tarafından 2014 yılı 1 Eylül tarihli kararnamesi ile "Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin 2014-2018 yıllarında sosyo-ekonomik gelişimi Devlet Programı" onaylanmıştır.⁵⁹

Tarım sektörünün gelişmesini ve modernleşmesini hızlandırmak, tarımsal üretim hacmini ve ihracat potansiyelini artırmak amacıyla 2015 yılı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti de dahil olmak üzere ülkemizde "Tarım Yılı" ilan edilmiştir. Son yıllarda benimsenen devlet programlarında öngörülen önlemlerin uygulanması, yoğun etkenler nedeniyle tarımda verimliliğin artmasına da olumlu etki yapmış ve tarım sektörünün sürdürülebilir kalkınması sağlanmıştır. Üreticilerin canlandırılması amacıyla devlet bütçesinden tarım sektörüne sübvansiyonların verilmesi, tarımın gelişmesine özel bir ivme kazandırmış, 2015 hasadı için

⁵⁸ İ. Habıbbeyli ve diğ., *a.g.e.*, s.3.

⁵⁹ 2014 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, s.5.

61414 hektar alanda ekim yapılmıştır.⁶⁰ Özerk cumhuriyette her yıl olduğu gibi 2016 yılında da 61526 hektar ekin ekilmiştir ki bu 2015 yılına göre 112 hektar fazladır.⁶¹ Bugün Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in bu politikayı başarılı bir şekilde sürdürmesinin bir sonucu olarak ülkemizde her alanda istikrarlı ve dinamik gelişim devam etmektedir.

⁶⁰ 2015 yılında Nahçıvan Özerk....., s.5.

⁶¹ 2016 yılında Nahçıvan Özerk....., s.6.

Kaynaklar

1997 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişimi hakkında, Ajami NPB, Nahçıvan 1998.

2000-2005 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde sosyo-ekonomik gelişme, Ajami NPB, Nahçıvan 2006.

2004 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişmesinin sonuçları hakkında, Ajami NPB, Nahçıvan 2005.

2005 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişiminin bir özeti, Ajami NPB, Nahçıvan 2006.

2007 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişiminin özeti, Ajami NPB, Nahçıvan 2008.

2009 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişiminin bir özeti, Ajami NPB, Nahçıvan 2010.

2010 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişiminin bir özeti, Ajami NPB, Nahçıvan 2011.

2011 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişiminin özeti, Ajami NPB, Nahçıvan 2012.

2012 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişiminin özeti, Ajami NPB, Nahçıvan 2013.

2013 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişiminin özeti, Ajami NPB, Nahçıvan 2014.

2014 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişiminin özeti, Ajami NPB, Nahçıvan 2015.

2015 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişiminin özeti, Ajami NPB, Nahçıvan 2016.

2016 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişiminin özeti, Ajami NPB, Nahçıvan 2017.

AHMEDOV, N., *Nahçıvan ekonomisi gelişme yollarında*, Bilim, Bakü 2005.

ALIYEV, H., *Azərbaycan SSR tarımın və tüm ekonomisinin daha dinamik gelişimini sağlamalı*, Azərneşr, Bakü 1979.

ALIYEV, H., *Müsteqilliyimiz ebedidir*, C.22, Azərneşr, Bakü 2007.

Doğu Kapısı Gazetesi.

HABİBBEYLİ, İ., Hacıyev, İ., ve İSMAYILOV, B., *Rönesans'ın 15 yılı*, Ajami NPB, Nahçıvan 2010.

HACIYEV, İ. ve İSMAYILOV, B., *Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti – 90*, Ajami NPB, Nahçıvan 2014.

HACIYEV, İ., *Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-politik yaşamı, sosyal-ekonomik ve kültürel gelişimi (1991-2011 yılları)*, Ajami NPB, Nahçıvan 2011.

HACIYEV, S., *Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti topraklarının çevresel değerlendirilmesi*, MBM, Bakü 2010.

MEHERREMOV, S., *Tedavi profilaksi amacıyla koyunların mide-bağırsak nematodozlarına karşı anthelmint bitkilerin ve onların kimyasal preparatlarla karışımının kullanılmasına ilişkin öneriler*, Mütercim, Bakü 2010.

MEMMEDOV, M., *Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde sosyal-siyasi prosesler (1988-2005 yılları)*, Şirvanneşr, Bakü 2005.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti (Ed. Camil Kuliyevin) Bilim, Bakü 2001.

RÜSTEMOV, A. ve KASIMOV D., *Tarım alanının gelişiminin bölgesel sorunları (Ders malzemesi)*, Avrupa, Bakü 2013.

TEHMEZOV, Z. ve HUSEYINOV A., *Geniş terekki yollarında*, Bilk, Bakü 1984.